Secularizare și religie

Călin Săplăcan

Lecturer, Faculty of Greek Catholic Theology, Babes-Bolyai University, Cluj, Romania.

Secularization is a polysemantic word quite difficult to explain. If it is viewed as being characterized by two processes related to the religious changes of society and the social changes of religion, then there can be little pertinent utilization of this term in theology. This is what I'll try to explain in this articleKey words: secularization, state and church, theology, evanghelization.

Introducere[1]

Un contact sumar cu termenul de secularizare impune deja o primă constatare : acesta este un termen polisemic. Astfel putem citi în *Encyclopaedia Universalis :* « Vicisitudinile cuvîntului secularizare, atît de frecvent utilizat în zilele noastre în materie de religie, circulaţia sa între franceză şi germană, au reuşit să-i dea un sens în aparenţă recent şi împrumutat. Mai mult,

KEY WORDS:

Secularization, religion, theology, society, church-state separation.

acest pretins neologism, anglicism sau germanism, este însoţit de o polisemie [...] care dă opoziţii, excluderi sau recuperări doctrinale»[2] El poate desemna trecerea în patrimoniul statului a bunurilor ce aparţin bisericilor sau mănăstirilor[3], dar şi trecerea de la statutul de preot sau călugăr la cel de laic[4]. De asemenea, acest termen a fost utilizat pentru a desemna un recul al religiei, asimilîndu-l cu „termenii de laicizare, de decristianizare, de păgînizare şi de locuţiuni cum ar fi extinderea necredinţei sau a ireligiozităţii", dar şi „anumite mutaţii interne religiilor".[5]

Encyclopaedia Universalis sesizează sintetic doua procese importante ce caracterizează secularizarea : „cel al unei mutaţii religioase a societăţii şi cel al unei mutaţii sociale a religiilor."[6] Vom urma îndeaproape aceste două procese dintr-o perspectivă catolică europeană, pentru a încerca să discernem ceea ce vizează termenul de secularizare.

O mutație religioasă a societății

Conceptul de secularizare este utilizat pentru a desemna de o maniera globală ***un reflux al religiei*** în societate, legat adesea de fenomenul modernităţii. Acest concept nu este specific teologiei, el fiind împrumutat filozofiei şi sociologiei. Pe ce ne bazăm atunci cînd vorbim despre un reflux al religiei? Pentru Hervé Legrand, există cîteva "manifestări care pot fi măsurate ştiinţific":

a. O primă manifestare este legată de **separarea Bisericii de Stat**. Să remarcăm că secularizarea era un scop politic şi ideologic în ţările blocului comunist din estul Europei, pe cînd în ţările vest europene aceasta era consecinţa unei evoluţii sociale. Vizibilitatea separării dintre Stat şi Biserică în ţările din estul Europei, marcate de regimurile comuniste, este neîndoielnică. În aceste ţări, s-a observat o ostilitate a regimurilor marxiste vis-a-vis de implicarea Bisericii în viaţa publică precum şi un proces juridico-politic de separare dintre Stat şi Biserică. După căderea regimurilor comuniste, ţările din estul Europei se apropie din ce în ce mai mult de modelul vest european privind raportul dintre Stat şi Biserică, chiar dacă aceste raportări diferă de la un stat la altul. Dorinţa acestor ţări de a integra Comunitatea Europeană, ne face să anticipăm o accelerare a acestui proces. Dar care este această raportare dintre Stat şi Biserică în vestul european? Deşi nu există constrîngeri exterioare, construcţia societăţilor vest europene nu se mai face în raport cu o referinţă explicită la o transcendenţă religioasă. "...Biserica încetează să mai gîndească raporturile sale cu Statul în termeni de putere (putere temporală/putere spirituală; putere

directă sau indirectă a Bisericii asupra Statului)."[7] Statele nu se mai confundă cu statele creştine şi nu mai tolerează dominaţia instanţelor religioase. Rolul lor este legat de respectul libertăţii religioase individuale şi sociale, precum şi a limitei acestei libertăţi religioase (problema sectelor). Statele moderne preferă în general să regleze juridic raportul cu instanţele religioase, respectînd pluralitatea confesiunilor. Desigur aşa cum remarcă Paul Valadier: "Aceste afirmaţii devenite banale, nu sunt deloc banale […] Comparaţia situaţiei noastre cu cea a ţărilor islamiste ne arată surprinzătoarea originalitate a tradiţiei noastre şi sugerează deja că o astfel de separare, trăită pe "tărîm" creştin, adesea împotriva Bisericilor, are fără îndoială ceva legat de creştinism."[8] (p.18).

b. O altă manifestare a refluxului religiei este **privatizarea religiei**. Paul Valadier leagă această manifestare de apariţia tehnicii, a ştiinţelor, a experimentelor ce conferă o forţă de evidenţă complexităţii realului. Delimitîndu-şi metodele şi frontierele, fiecare domeniu se particularizează, făcînd loc ideii de o "ştiinţă a ştiinţelor" capabilă să ordoneze totalitatea cunoaşterii. Religia se vede astfel relativizată: "Teologia să prescrie cum se cîştigă cerul, astronomia să explice mişcarea astrelor. Aceasta este schema perfectă a secularizării." (p.19-20) Se observă o raţionalizare a cîmpurilor realului, a cărei derivă este raţionalismul şi scientismul.

c. Un **reflux al valorilor etice.** Deja de la Kant încoace asistăm la construirea unei morale autonome în raport cu revelaţia, a cărei urmă o găsim pînă în zilele noastre. Acest reflux al valorilor etice se manifestă mai cu seamă în ceea ce priveşte divorţul, homosexualitatea, contracepţia.

d. O altă manifestare a secularizării este **recesiunea practicii religioase.** .

Vom încerca în cele din urmă să propunem **o critică a conceptului de secularizare**. A vorbi despre un reflux al religiei nu merge de la sine, căci întîmpinăm o primă dificultate: cînd încercăm să determinăm la ce ne referim cînd vorbim de un reflux al religiei. Dimensiunile: "rituală", "experimenţială", "ideologică", "practică"?[9] Mai mult, există o diferenţă semnificativă a acestor manifestări în funcţie de fiecare ţară. Lucrul acesta este foarte vizibil între ţările din vestul şi cele din estul european.

De asemenea nu putem să asociem modernităţii o dispariţie a religiei. Paul Valadier remarcă o permanenţă religioasă care poate să ia forme diferite: "forme sacrale pe care putem să le judecăm "degradate" (magia, ezoterismul, sectele,…), sau forme de adeziune vagi la o transcendenţă fără chip (credinţa în cealaltă lume, la o viaţă de apoi, la o finalitate ce nu poate fi reperată), sau forme ale căutării unui sens personal care nu face să înceteze proiectul

modern al transformării, chiar dacă este contestat în principiul său."[10] (p.220)

Societatea, remarcă autorul, a suferit transformări importante legate de eroziunea marilor referinţe simbolice ce structurau existenţa: "punere sub semnul întrebării a autorităţii, a tradiţiei, a trecutului ca şi sursă imprescriptibilă de valori; suspiciune faţă de instituţii […]." (p.218). Pierzîndu-şi referinţele care-l fondează (structuri şi instituţii), individul este trimis în sfera privată pentru a găsi un sens vieţii. Dar acest lucru este cu atît mai dificil cu cît "societatea modernă separă domeniile, sparge omogenităţile, distinge publicul de privat, economicul de politic, dreptul de morală, profanul de religios." (p.218). Această sectorizare a lumii este resimţită şi în universul religios care este sensat să facă unitatea.

O mutație a societății religioase

a. Conciliul Vatican II și "autonomia realităților terestre".

In textul *Gaudium et Spes*, părinţii Conciliului Vatican II par sa accepte termenul de secularizare. Chiar dacă nu întîlnim o utilizare a conceptului de secularizare, găsim în textele Conciliului referinţe care par să fi legitimat utilizarea termenului de secularizare în Biserică. Părinţii Conciliului Vatican II vorbesc despre o "autonomie a realităţilor terestre" ce corespunde cu voinţa Creatorului: "…lucrurile create şi societăţile însăşi au legile lor şi valorile lor proprii, pe care omul trebuie să înveţe să le cunoască, să le utilizeze şi să le organizeze: această autonomie nu numai că este revendicată de oamenii zilelor noastre, dar ea corespunde voinţei Creatorului"[11] Această diferenţiere a domeniilor este specifică secularizării. Trebuie să spunem că această autonomie a realităţilor terestre de care vorbeşte Conciliul Vatican II are un fundament teologic, adică distincţia dintre Creator, creatură şi creaţie. Părinţii conciliului fac clar distincţia dintre autonomie şi independenţă, respingînd poziţiile unei « autonomii a temporalului » prin care s-ar înţelege că « lucrurile create nu depind de Dumnezeu şi că omul poate să dispună de ele fără o referinţă la Creator ».

O confirmare a legitimării conceptului de secularizare este oferită de Conferinţa Episcopală din Europa.

b. "Secularizare şi evanghelizare" - Conferinţa Episcopală din Europa din 1985:

În cadrul Conferinţei Episcopale Europene din 7-11 octombrie 1985 - reunind nu numai episcopi, ci şi teologi, sociologi, filozofi, etc. - are loc simpozionul cu tema *"Secularizare şi evanghelizare"*.

Consultările regionale care au avut loc în prealabil, semnalează o utilizare neclară a termenului de secularizare, ca fiind imprecis şi echivoc pentru a înţelege situaţia concretă a relaţiilor dintre Biserică şi societatea din Europa de azi. Recursul la acest termen riscă să cedeze unor explicaţii simple şi univoce, asociind : "pe de o parte, [cuvinte ca, n.n.] secularizare – liberalism – burghezie – drepturile omului – privatizare – individualism - permisivitate – modernitate tehnică – progres, etc.; iar pe de altă parte, tradiţie – religie - autoritate – ordine morală – societate rurală, etc. Chiar în interiorul acestor ansambluri, trecerea de la un cuvînt la altul nu este deloc evidentă."[12] (p.180) Utilizarea termenului de secularizare riscă să constrîngă persoanelor de a accepta sau a refuza o astfel de analiză a situaţiei, căci o evaluare rapidă a raportului dintre religie şi societate ar reduce acest termen la o alternativă între progres sau recul al religiei în societate. O astfel de constrîngere care să impună o alegere între cele două blocuri, fără să ţină seama de complexitatea situaţiei în care trăieşte biserica.

Pentru Paul Valadier, termenul de secularizare trebuie utilizat cu prudenţă şi chiar evitat. De ce? A considera secularizarea ca şi cauză a refluxului religiei, fie ar induce din partea bisericilor strategii de apărare (uneori agresive) faţă de lumea modernă care ar fi suspectă şi periculoasă, fie că biserica s-ar închide lumii exterioare pentru a nu fi contaminate de "boala modernităţii" care ar perverti creştinismul. Nici una dintre atitudini nu este responsabilă: prima, opunînd Biserica lumii moderne pe care neînţelegînd-o, o diabolizează; a doua, care implică o repliere a bisericii, ar duce la pierderea oricărei credibilităţi în faţa lumii. Amîndouă atitudinile sunt sectare şi sterile ne spune autorul, deoarece Biserica "se rupe de posibilităţile de a avea o prezenţă fecundă şi umanizantă (divinizantă)."[13] (p.214) Şi totuşi, autorul afirmă în ciuda avertismentului de a nu utiliza decît cu prudenţă acest termen, faptul că el este de neînlocuit… deoarece fie că vorbim de secularizare, de secularism, de laicizare, aceste expresii prezintă transformări profunde ale societăţii, care au atins sfera religioasă, în particular prin "raţionalizarea vieţii naturale şi sociale. "[14] (p.215) Ar fi eronat să se înţeleagă că fenomenul raţionalismului este liniar şi ineluctabil şi că raţionalitatea cîştigă întotdeauna în faţa religiei. De altfel, ne avertizează autorul, nu numai că raţionalitatea este departe de a fi omogenă ea variind în funcţie de grupuri sociale, de naţiuni, de indivizi; ci şi faptul că raţionalitatea instrumentală are nevoie de o alteritate, de un ordin simbolic, deoarece ea "nu poate să-şi aproprieze totalitatea realului fără să o ducă la nebunie (totalitarism politic, scientism, etc.). De aceea ideea unei societăţi în întregime secularizate nu are consistenţă […]."[15] (p.216)

Vom încerca în continuare să vedem reacţia unui teolog , J.B. Metz, care prezintă o încercare de deblocare a presupusei incompatibilităţi dintre credinţa creştină şi lumea modernă secularizată.

c. "Pentru o teologie a lumii" – J.B. Metz[16]

Primul capitol al lucrării lui J.B. Metz, *Înţelegerea lumii în credinţă*, utilizează conceptul de „mondenitatea lumii."[17] Ce înseamnă aceasta? Pentru autor, lumea nu este un obiect exterior nici omului, nici lui Dumnezeu. Atît Dumnezeu cît şi omul sunt angajaţi într-un proces istoric de adopţie, numit „mondenitatea lumii", care are ca rezultat o lume mondenă ce include secularizarea. Prin Întruparea lui Isus Cristos, Dumnezeu a adoptat şi locuieşte definitiv lumea; lumea este acceptată de Dumnezeu şi îi este dată autonomia ei ca lume, ca lume mondenă în devenire, ca istorie, ca şi cîmp de acţiune responsabilă a omului. Dumnezeu face istoria împreună cu oamenii, dar prezenţa lui nu este clară, lizibilă imediat, fără probleme; iar lumea, chiar dacă este adoptată definitiv, poate să recunoască dificil prezenţa Lui şi deci poate intra în contradicţie cu această adopţie, să o ignore, să o contesteze; credinţa oamenilor este astfel răspuns la acest eveniment care s-a produs în istorie.

Deoarece mondenitatea lumii este rodul adopţiei liberatoare în Isus Cristos, creştinii nu trebuie să refuze autonomia lumii, desigur trăită de o manieră ambiguă, ci să participe la această lume şi să o ajute să fie ea-însăşi: adică distinctă de Dumnezeu şi dăruită ei-însăşi de Dumnezeu. Cu cît mai mult Dumnezeu este Dumnezeu, cu atît mai mult lumea este lume. Lumea şi istoria nu sunt divinizate sau glorificate imediat. Observăm în teologia întrupării lui Metz o radicalizare a doctrinei creaţiei, în care Dumnezeu este transcendent cu creatura şi cu creaţia (lumea) şi care încearcă să rupă cu formele de gîndire "cosmocentrice" specifice gîndirii greceşti.

Cum am mai spus, mondenitatea lumii (secularizarea) este un fapt pe care Biserica nu-l poate ignora, adesea înţeles ca şi un proces împotriva credinţei şi care trebuie să fie jugulat. Metz ia distanţe faţă de aceste poziţii: "Lumea a devenit "mondenă" şi, chiar dacă aparenţele sunt înşelătoare, sfîrşitul acestui proces nu este încă previzibil. Credinţa este legată de această mondenitate, fiind chemată să se înţeleagă în raport cu acesta."[18] (p.17) Autorul caută să descifreze Istoria Mîntuirii în această mondenitate a lumii, oricare ar fi ambiguităţile ei inevitabile. Procesul secularizării nu mai este considerat din perspectiva lumii ci din cea a credinţei. Aceasta din urmă, nu este răspunsul la un eveniment trecut (Întruparea), ci participare

activă la un eveniment care domină din interior istoria şi lumea, ce le conferă un fundament şi o determinare escatologică. Nu există într-o parte o Istorie a lumii, iar pe de altă parte o Istorie a Mîntuirii.

Concluzie

Pentru teologii catolici, conceptul de secularizare este prea puţin clar pentru a fi operatoriu. Recursul la acest concept riscă să fie adesea o soluţie de facilitate, care ţine locul unor explicaţii complexe ce ţin de restructurarea aproape permanentă dintre societate şi religie. Acest lucru nu înseamnă că evanghelizarea nu are nimic de a face cu aceste manifestări. Munca teologului constă în a revela aceste manifestări, să prezinte direcţii de cercetare şi muncă specifice Bisericii, să nu se lase dus de valul diviziunilor ideologice, să se adape la fîntîna credinţei pentru a găsi posibilităţi noi de dialog etic.

Note :

[1] Toate citatele ce au referinţă cărţi sau CD-ROM-uri în limba franceză, sunt traduse de către mine.

[2] Cf. «sécularisation » în Encylopaedia Universalis, CD-ROM versiunea 5.1.2.

[3] Cf. Dicţionarul Explicativ al Limbii Române.

[4] Cf. Dictionnaire de la Langue Française Larousse.

[5] Cf. «sécularisation » în Encylopaedia Universalis, CD-ROM versiunea 5.1.2.

[6] Cf. «sécularisation » în Encylopaedia Universalis, CD-ROM versiunea 5.1.2.

[7] Henri DE LAVALETTE, L'Auflklärung selon J.B. Metz. În: Recherches de Sciences Religieuses, 72/4, 1984, 527-554 p.

[8] Paul VALADIER, L'Eglise en procès, Flammarion, Paris, 1989, 241 p.

[9] Cf. «sécularisation » în Encylopaedia Universalis, CD-ROM versiunea 5.1.2.

[10] Paul VALADIER, Société moderne et religion chrétienne. În: Hervé LEGRAND, Les évêques d'Europe et la nouvelle évangélisation, Les Editions du Cerf, Paris, 1991, 212-229 p.

[11] Gaudium et Spes, nr.36, &2. In Conciliul Ecumenic Vatican II.

[12] Jean JONCHERAY si Jean-Pierre LECONTE, L'usage du concept de sécularisation par un groupe des évêques.

In Les évêques de l'Europe et la nouvelle évangélisation, Paris, Ed. du Cerf, 1991, 521 p.

[13] Paul VALADIER, Société moderne et religion chrétienne. În: Hervé LEGRAND, Les évêques d'Europe et la nouvelle évangélisation, Les Editions du Cerf, Paris, 1991,.212-229 p.

[14] Paul VALADIER, Société moderne et religion chrétienne. În: Hervé LEGRAND, Les évêques d'Europe et la nouvelle évangélisation, Les Editions du Cerf, Paris, 1991, 212-229 p.

[15] Paul VALADIER, Société moderne et religion chrétienne. În: Hervé LEGRAND, Les évêques d'Europe et la nouvelle évangélisation, Les Editions du Cerf, Paris, 1991, 212-229 p.

[16] J.B. METZ, Pour une théologie du monde, Ed. du Cerf, Paris, 1971.

[17] Este varianta pe care o propunem termenului din limba franceză: „mondanéité du monde".

[18] J.B. METZ, Pour une théologie du monde, Ed. du Cerf, Paris, 1971.